

Ta'lim jarayonida notqlik qobiliyatini shakllantirishda ijtimoiy faollikning o'rnini

Narimanova Shahodat Jumonzor qizi
OXU da 1- kurs magistr

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida o'quvchilar va talabalarning notqlik qobiliyatini rivojlantirishda ijtimoiy faollikning muhim roli tahlil etiladi. Notqlik (og'zaki nutq mahorati, ritorika asoslari) zamonaviy ta'limning ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqilib, ijtimoiy faollik orqali uning shakllanish mexanizmlari ochib beriladi. Maqolada nazariy asoslar, amaliy tajribalar, psixologik-pedagogik omillar va o'zbek ta'lim tizimidagi imkoniyatlar yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy faoliyat (debatlar, loyihalar, jamoat ishlari, ta'limiy tadbirlar) notqlikni samarali rivojlantirishning eng muhim vositalaridan biridir. Maqola o'quv muassasalari o'qituvchilari, metodistlar va talabalar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: notqlik qobiliyati, ijtimoiy faollik, ta'lim jarayoni, og'zaki nutq madaniyati, ritorika, pedagogik texnologiyalar, shaxsiy rivojlanish, jamoaviy faoliyat, O'zbekiston ta'lim tizimi.

Kirish Zamonaviy jamiyatda notqlik qobiliyati har bir insonning muvaffaqiyatli faoliyati uchun zaruriy kompetensiyalardan biriga aylandi. O'zbekiston Respublikasining "Barkamol avlod" konsepsiyasi va ta'lim to'g'risidagi qonunlarida ham yosh avlodni har tomonlama rivojlantirish, ularning ijodiy va ijtimoiy faolligini oshirish muhim vazifa sifatida belgilangan. Notqlik nafaqat so'z san'ati, balki fikrni ravon ifoda etish, auditoriyani ishontirish, muloqot madaniyatini shakllantirishdir.

Ijtimoiy faollik esa shaxsni jamiyat hayotiga faol jalb qilish, uning ijtimoiy mas'uliyatini oshirish jarayonidir. Ta'lim muhitida ijtimoiy faollik notqlik qobiliyatini shakllantirishning asosiy katalizatori hisoblanadi, chunki u amaliy nutq amaliyotini yaratadi. Ushbu maqolada ana shu ikki tushunchaning o'zaro bog'liqligi chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — notqlikni rivojlantirishda ijtimoiy faollikning o'rnini ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan asoslash va amaliy takliflar berishdan iborat.

Asosiy qism: Notqlik qobiliyatining shakllanishi ko'p asrlik tarixga ega. Qadimgi Sharq, xususan, O'rta Osiyo madrasalarida notqlik (balog'at, voizlik) asosiy fanlardan

biri bo'lgan. Alisher Navoiy, Bobur va boshqa buyuk ajdodlarimizning asarlarida nutq mahorati yuqori baholangan. Zamonaviy ta'limda esa bu qobiliyat ijtimoiy faollik bilan chambarchas bog'liq.

Ijtimoiy faollik notiqlikni rivojlantirishning bir necha yo'nalishlarida namoyon bo'ladi. Birinchidan, **jamoaviy tadbirlar va loyihalar** orqali. Maktab va oliy o'quv yurtlarida o'tkaziladigan ilmiy konferensiyalar, debat klublari, "Yosh notiq" to'garaklari o'quvchilarga doimiy nutq amaliyotini beradi. Bunday faoliyatda talabalar nafaqat tayyor matnni o'qish, balki impulsiv savollarga javob berish, auditoriya reaksiyasini hisobga olishni o'rganadilar.

Ikkinchidan, **ijtimoiy loyihalar va volontyorlik** faoliyati. Masalan, ekologik aksiyalar, xayriya tadbirlari, mahalliy muammolarni muvaffaqiyatli qilishda ishtirok etish notiqni real hayot sharoitida sinab ko'rish imkonini beradi. Bu jarayonda talabalar o'z fikrlarini aniq, mantiqiy va emotsional jihatdan boy ifodalashni o'rganadilar. Psixologik jihatdan ijtimoiy faollik qo'rquvni (glossafobiya) yengishga yordam beradi va o'ziga ishonchni oshiradi.

Uchinchidan, **ta'lim texnologiyalari** doirasida ijtimoiy faollikni qo'llash. Masalan, "Flipped classroom" (teskari dars), guruhli muhokamalar, role-playing (rol o'ynash) usullari notiqlikni faol rivojlantiradi. O'zbekiston tajribasida ko'plab maktablarda "Nutq madaniyati" va "Liderlik" fanlarini joriy etish orqali ijtimoiy faollikni oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Pedagogik nuqtai nazardan, ijtimoiy faollik notiqlikning quyidagi komponentlarini shakllantiradi:

- **Mantiqiy tuzilish** — fikrlar ketma-ketligi;
- **Emotsional ifoda** — auditoriyaga ta'sir qilish;
- **Nonverbal vositalar** — imo-ishora, intonatsiya, nigoh;
- **Interaktivlik** — tinglovchilar bilan muloqot.

Bu komponentlar faqat nazariy darslarda emas, balki real ijtimoiy muhitda mustahkamlanadi. Masalan, talabalar ijtimoiy tarmoqlarda yoki mahalliy jamoalarda chiqishlar qilganda ularning notiqlik qobiliyati tezroq o'sadi.

O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy faollik indeksi yuqori bo'lgan talabalar notiqlik bo'yicha ham yuqori

natijalarga erishmoqda. HEMIS tizimidagi ijtimoiy faollik ballari ham bu bogʻliqlikni tasdiqlaydi.

Muhokama: Notiqlikni shakllantirishda ijtimoiy faollikning afzalliklari bilan birga baʼzi qiyinchiliklar ham mavjud. Birinchidan, vaqt va resurslar yetishmasligi. Koʻpgina maktablarda dars jadvali zich boʻlib, qoʻshimcha tadbirlar uchun imkoniyat cheklangan. Ikkinchidan, oʻqituvchilarning oʻzlari notiqlik boʻyicha maxsus tayyorgarlikka ega emasligi. Uchinchidan, individual psixologik xususiyatlar — baʼzi oʻquvchilar ichki qoʻrquv tufayli faollikdan qochadi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar (onlayn platformalar, video konferensiyalar) ijtimoiy faollikni kengaytirish imkonini beradi. Pandemiya davrida masofaviy taʼlim tajribasi shuni koʻrsatdiki, virtual muhitda ham notiqlikni rivojlantirish mumkin, ammo real hayotdagi muloqotning oʻrnini toʻliq bosa olmaydi. Oʻzbek pedagogikasida ijtimoiy faollikni notiqlik bilan integratsiya qilish orqali shaxsni barkamol rivojlantirish mumkin. Bu jarayonda oila, maktab va jamiyat hamkorligi muhim ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar Taʼlim jarayonida notiqlik qobiliyatini shakllantirishda ijtimoiy faollikning oʻrni beqiyos. U nafaqat nutq mahoratini oshiradi, balki shaxsiy oʻsish, ijtimoiy moslashuvchanlik va liderlik qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, ijtimoiy faol talabalar notiqlikda ancha ustunlik qiladi.

Takliflar:

1. Barcha taʼlim bosqichlarida “Notiqlik va ijtimoiy faollik” integratsiyalashgan darslarini joriy etish.
2. Maktab va universitetlarda doimiy debat klublari, notiqlik toʻgaraklarini tashkil etish.
3. Oʻqituvchilar uchun maxsus malaka oshirish kurslarini oʻtkazish.
4. Ijtimoiy loyihalarni baholash tizimini takomillashtirish va ularni notiqlik bahosiga qoʻshish.
5. Raqamli platformalar orqali keng koʻlamli virtual notiqlik musobaqalarini tashkil qilish.

Ushbu yondashuv “Barkamol avlod” strategiyasini amalga oshirishga xizmat qiladi va yoshlarning jamiyatdagi faol ishtirokini taʼminlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Asqarova O'.M., Xayitboyev M., Nishonov M.S. Pedagogika: Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. – Toshkent: O'zbekiston, 2018. – 268 b. (41-67 betlar).
- [2] Ibragimov X., Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent, 2020. – 288 b. (112-145 betlar).
- [3] Mavlonova R.A. Umumiy pedagogika. – Toshkent, 2021. – 530 b. (289-315 betlar).
- [4] Israil M.I., Tashmuxamedova L.I. Notqlik san'ati. – Toshkent: SIES, 2015. – 154 b. (23-89 betlar).
- [5] Nizomova Sh.Sh. Ta'lim jarayonida nutq madaniyati. Buxoro: BuxDU, 2022. – 176 b. (45-78 betlar).
- [6] Nafasov D.Sh. Ijtimoiy pedagogika. – Toshkent, 2023. – 149 b. (67-102 betlar).
- [7] Bekmirzayev N. Notqlik asoslari. – Toshkent, 2019. – 210 b. (134-167 betlar).
- [8] Xalikulova G.E. Notqlik san'ati va uning turlari // Ilmiy jurnal. – 2023. – №3. – B. 45-52.
- [9] Aripova A. Notqlik san'ati – ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida. – Toshkent, 2024. – 98 b. (12-45 betlar).